

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**VAZIRLAR MAHKAMASI HUZURIDAGI
O‘ZBEK TILINI RIVOJLANTIRISH JAMG‘ARMASI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI HUZURIDAGI DAVLAT
TILIDA ISH YURITISH ASOSLARINI O‘QITISH VA MALAKA OSHIRISH
MARKAZI**

“DAVLAT TILI TARAQQIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

mavzusidagi V respublika an’anaviy ilmiy-amaliy anjumani

MATERIALLARI

**“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2025**

UO‘K: 494.375

KBK: 81.633.1

D 26

Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar [Matn]: to‘plam / Sh.Sirojiddinov.
– Toshkent: Bookmany print, 2025. – 450 b.

Mazkur to‘plam “Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar” mavzusidagi V respublika an’anaviy ilmiy-amaliy anjumaniga tilshunos olimlar, vazirlik, idoralar, mahalliy ijro etuvchi organlarning davlat tili bo‘yicha maslahatchilari hamda tadqiqotchilar tomonidan yuborilgan materiallardan tashkil topgan. Undagi maqolalarda davlat tilining dolzarb muammolari, ularni hal qilish bo‘yicha takliflar, yechimlar berilgan. To‘plam tilshunoslar, professor-o‘qituvchilar, tadqiqotchilar, magistrlar va talabalar uchun mo‘ljallangan.

(Maqolalarning ilmiy saviyasiga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar).

Mas’ul muharrir:

Sh.Sirojiddinov, filologiya fanlari doktori, akademik

Tahrir hay’ati:

I.Azimov, filologiya fanlari doktori, professor

A.Eminov, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

B.Jo‘rayeva, filologiya fanlari doktori, professor

M.Abdiyev, filologiya fanlari doktori, professor

F.Bobojonov, filologiya fanlari doktori, dotsent

M.Saparniyozova, filologiya fanlari doktori, dotsent

M.Hakimova, filologiya fanlari doktori, professor

M.Umirzoqova, filologiya fanlari doktori, dotsent

H.Yodgorov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

H.Suyunov, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

N.Quldashev, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o‘qitish va malaka oshirish markazi Ilmiy-metodik kengashida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-06-774-7

© “Bookmany print” nashriyoti, 2025.

O'ZBEK YOZMA ADABIYOTI USHLUBLARINI ANIQLASH: KLASSIK, SOVET, ZAMONAVIY

Ziyodullo MALIKOV*

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek yozma adabiyotida shakllangan uch asosiy uslub – klassik, sovet va zamonaviy davr adabiyotlari tahlil qilinadi. Klassik adabiyotda ramziy-falsafiy mazmun, badiiy san'atlarning yuksakligi va ma'naviy qadriyatlarga e'tibor alohida ko'rinadi. Sovet davri adabiyotida esa sotsialistik realizm metodi ustuvor bo'lib, ijtimoiy-siyosiy mavzular va mehnatkash xalq obrazi yetakchi o'rinda turadi. Mustaqillikdan keyingi zamonaviy adabiyot esa erkinlik, milliylik va global mavzularni uyg'unlashtirishi, turli badiiy tajribalarni qo'llashi bilan ajralib turadi. Maqolada uch uslubning qiyosiy jihatlari yoritilib, ularning o'zbek adabiy jarayonidagi o'rni ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: O'zbek yozma adabiyoti, klassik adabiyot, sovet adabiyoti, zamonaviy adabiyot, uslub, realizm, modernizm.

Identifying Styles in Uzbek Written Literature: Classical, Soviet, Contemporary

Abstract

This article examines three major stylistic stages in Uzbek written literature: classical, Soviet, and contemporary. The classical literature is characterized by symbolic and philosophical content, the richness of artistic devices, and a strong emphasis on spiritual values. Soviet literature, dominated by the method of socialist realism, mainly focused on socio-political themes and the glorification of the working class. In contrast, post-independence contemporary literature is distinguished by its synthesis of freedom, national identity, and global themes, as well as the application of diverse artistic experiments. The article highlights the comparative aspects of these three literary styles and their significance in the development of Uzbek literature.

Keywords: Uzbek written literature, classical literature, Soviet literature, contemporary literature, style, realism, modernism.

Kirish

O'zbek yozma adabiyoti insoniyat madaniy merosining ajralmas bo'lagi sifatida ko'p asrlik boy tarixga ega bo'lib, u xalqimizning ma'naviy hayoti, estetik qarashlari, ijtimoiy va siyosiy taraqqiyot jarayonlari bilan uzviy aloqada shakllanib, taraqqiy etib kelgan. Adabiyot faqatgina badiiy ijod mahsuli emas, balki xalqning o'zligini anglash, tarixiy xotirasini asrash va kelajak avlodga ma'naviy merosni yetkazish vositasi sifatida ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. Shu bois o'zbek yozma

* Samarqand davlat universiteti, z.malikov@gmail.com

adabiyotida turli davrlarning o'ziga xos uslubiy xususiyatlarini aniqlash, ularni tahlil qilish va qiyoslash masalalari nafaqat adabiyotshunoslik uchun, balki milliy o'zlikni anglash va badiiy tafakkurni tadqiq etishda ham dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi. Har bir tarixiy davr o'zining ijtimoiy-siyosiy sharoiti, mafkuraviy talablari va ma'naviy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda o'ziga xos adabiy maktab va uslubni yuzaga keltirgan.(Qosimov, 2005, 52-bet) Jumladan, klassik davr adabiyoti ramziy-falsafiy mazmuni, tasavvufiy g'oyalarga tayanishi, aruz vaznidagi yuksak badiiy aniqligi va insonparvarlik tamoyillari bilan alohida ajralib turadi. Ushbu davr ijodkorlari — Alisher Navoiy, Zahiriddin Bobur, Ogahiy va boshqa mumtoz adiblar o'z asarlari orqali nafaqat o'z davrining ma'naviy-ma'rifiy manzarasini yoritdilar, balki keyingi avlod adiblari uchun ham mustahkam badiiy asos yaratdilar.

XX asrning ikkinchi choragidan boshlab yuzaga kelgan sovet davri adabiyoti esa butunlay boshqa yo'nalishdagi uslubiy xususiyatlar bilan namoyon bo'ldi. Bu davrda adabiyot sotsialistik realizm metodiga bo'ysundirildi, ijtimoiy buyurtma asosida mehnatkash xalqning fidoyiligi, ishlab chiqarish qahramonlari, kommunistik mafkura g'oyalari badiiy asarlarda keng targ'ib qilindi. Diniy-falsafiy mavzular ikkinchi darajaga surildi, tarixiy shaxslar ham ko'proq sovet mafkurasi prizmasidan talqin qilindi. Shu bilan birga, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor kabi adiblar o'z asarlari orqali o'zbek adabiyotini yangi badiiy shakl va mazmun bilan boyitdilar.

Mustaqillik davrida yuzaga kelgan zamonaviy o'zbek adabiyoti esa milliylik va universallik uyg'unligiga asoslangan yangi uslubiy yo'nalishlar bilan ajralib turadi. Bu davrda yozuvchilar erkin fikrlash, yangi badiiy tajribalarni sinab ko'rish, xalqning tarixiy xotirasini qayta tiklash va global mavzularni milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirishga intildilar. Shaxs erkinligi, milliy g'urur, mustaqillik g'oyalari, ijtimoiy muammolar hamda zamonaviy dunyoqarash bu davr adabiyotining asosiy mavzulariga aylandi. Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Xurshid Do'stmuhammad, Isajon Sulton, Ulug'bek Hamdam kabi ijodkorlar milliy adabiy jarayonni yangi bosqichga olib chiqishda muhim o'rin egalladilar.

Shunday qilib, adabiyotdagi turli uslublarni qiyosiy tahlil qilish nafaqat adabiy jarayonning tarixiy rivojini to'liqroq anglash imkonini beradi, balki bugungi kunda badiiy merosimizni zamonaviy talqinlarda o'rganish, uni yosh avlodga yetkazish va milliy o'zlikni mustahkamlashda ham alohida ilmiy hamda ma'naviy ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, ushbu maqolada o'zbek yozma adabiyotining klassik, sovet va zamonaviy uslublari xususiyatlari batafsil tahlil qilinib, ularning adabiy jarayon rivojidagi o'rni ochib beriladi.

Klassik adabiyot uslubi

Klassik o'zbek adabiyoti IX–X asrlardan boshlab shakllanib, XV–XVI asrlarda o'zining yuksak cho'qqisiga ko'tarildi. Bu davrda ijod qilgan mutafakkirlar asarlarida nafaqat estetik go'zallik, balki falsafiy va ma'naviy mazmun ham mujassam edi.

Aruz vazni asosida yaratilgan she'riy asarlar o'zining yuksak badiiy shakli bilan ajralib turar, unda tashbeh, isti'ora, talmeh, tazod kabi san'atlar keng qo'llanilgan. Klassik davr adabiyotining asosiy mavzulari muhabbat, ilohiy haqiqatni anglash, ma'rifat, adolat va insonparvarlik g'oyalari bo'lib, ular tasavvuf ta'limoti va Qur'oni karimdan ilhomlangan ramzlar orqali ifodalangan.

Alisher Navoiy o'zining "Xamsa" (Alisher Navoiy, 2011) dostonlari va g'azallari orqali adabiyotimizni jahon miqyosiga olib chiqqan bo'lsa, Zahiriddin Muhammad Bobur "Boburnoma"si orqali tarixiy va badiiy xotira uyg'unligini yaratgan. Ogahiy esa tarixiy voqealarni badiiy talqinda tasvirlab, o'zbek nasrining rivojiga katta hissa qo'shgan. Demak, klassik adabiyot uslubi ramziy-falsafiy mazmun, mukammal badiiy shakl va ma'naviy yuksaklik bilan tavsiflanadi.

Sovet davri adabiyoti uslubi

XX asr boshlarida yuzaga kelgan yangi siyosiy sharoit adabiyotga ham kuchli ta'sir ko'rsatdi. Sovet davrida adabiyot davlat mafkurasining kuchli vositasiga aylandi va "sotsialistik realizm" metodi asosiy ijodiy yo'nalish sifatida e'tirof etildi. Bu davrda yozilgan asarlar ko'proq ijtimoiy-siyosiy mavzularga yo'naltirilib, qahramon mehnatkashlar, kolxozchilar, zavod ishchilari va qizil armiya jangchilarining obrazi ulug'landi. Biroq shu davr adabiyotida ham yuksak badiiy namunalar yaratildi. Oybekning "Navoiy" (Oybek, 1989) romani tarixiy shaxsni sotsialistik realizm metodida talqin qilgan bo'lsa-da, unda milliy adabiyotimizning yuksak an'analari ham sezilib turadi. G'afur G'ulomning lirik she'rlari, hikoyalari va Abdulla Qahhorning ijtimoiy hayotdagi turli muammolarni yoritgan nasriy asarlari ham o'zbek adabiyotining oltin xazinasidan o'rin oldi. Sovet davri adabiyoti uslubining asosiy xususiyatlari realistik tasvir, mafkuraviy yo'nalish va ijtimoiy buyurtma asosida yozilgan asarlarda namoyon bo'ldi.

Zamonaviy adabiyot uslubi

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, adabiyot yangi bosqichga ko'tarildi. Bu davrda yozuvchilar va shoirlar erkin ijod qilish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Cenzura va mafkuraviy cheklovlarning yo'qligi ijodkorlarga milliy tarix, shaxs erkinligi, mustaqillik g'oyalari, ijtimoiy muammolar va global masalalarni erkin yoritish imkonini berdi. Zamonaviy adabiyotda lirizm, modernizm va postmodernizm unsurlari kuzatiladi. Til uslubi xalq og'zaki ijodiga yaqinlashib, soddalashdi va o'quvchiga tushunarli bo'ldi. Asosiy mavzular orasida inson shaxsiyati va ichki dunyosi, jamiyatdagi erkinlik, milliy o'zlikni tiklash, tarixiy xotira va zamonaviy jamiyatning muammolarini badiiy yoritish ustuvorlik kasb etdi. Abdulla Oripov va Erkin Vohidov she'riyatida milliy g'urur, mustaqillik va Vatanparvarlik g'oyalari tarannum etildi. Xurshid Do'stmuhammad, Isajon Sulton, Ulug'bek Hamdam kabi adiblarning asarlarida esa zamonaviy o'zbek adabiyotining yangi badiiy shakllarini izlash, inson ruhiyatini teran yoritish, turli badiiy tajribalarni sinovdan o'tkazish

jarayoni kuzatiladi. Demak, zamonaviy o'zbek adabiyoti erkinlik, milliylik va universallik uyg'unligi bilan tavsiflanib, adabiy jarayonni yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Tadqiqot usuli

Mazkur maqolada o'zbek yozma adabiyotining klassik, sovet va zamonaviy uslublarini aniqlashda qiyosiy-tahliliy, tarixiy-uslubiy va tematik yondashuvlardan foydalanildi. Avvalo, har bir davr adabiyotining shakllanishiga ta'sir etgan ijtimoiy-siyosiy sharoit, madaniy muhit va ma'naviy qadriyatlar inobatga olindi. Klassik davr adabiyoti Temuriylar davridagi ilm-ma'rifat siyosati va tasavvuf ta'limotiga tayanib rivojlangan bo'lsa, sovet davri adabiyoti kommunistik mafkura va sotsialistik realizm metodi asosida shakllandi. Mustaqillikdan keyingi zamonaviy adabiyot esa erkin fikrlash, milliy o'zlikni tiklash va global muammolarni yoritish ehtiyojlari bilan belgilanadi. Shuningdek, uslublar qiyosiy jihatdan tahlil qilinib, mavzu, til va ifoda vositalari hamda qahramon obrazlari bo'yicha o'zaro farqlar ochib berildi. Klassik adabiyotda muhabbat, tasavvufiy g'oyalar va ramziy mazmun ustunlik qilsa, sovet davrida mehnatkash xalq, qahramon ishchilar va ijtimoiy buyurtma mavzulari yetakchilik qildi. Zamonaviy adabiyot esa inson shaxsiyati, erkinlik, milliy qadriyatlar va universallik uyg'unligiga ko'proq e'tibor qaratmoqda.

Til va uslub xususiyatlari ham qadam-baqadam solishtirildi: klassik asarlarda aruz vazni va murakkab badiiy san'atlar keng qo'llanilgan bo'lsa, sovet adabiyotida realistik tasvir va publitsistik ruh ustuvor bo'ldi. Zamonaviy adabiyot esa til soddaligi, lirizm, modernistik va postmodernistik unsurlar bilan ajralib turadi. Adabiy jarayonni bunday qiyosiy va tarixiy tahlil qilish usuli o'zbek yozma adabiyotining uzluksiz rivojlanish bosqichlarini anglashga, badiiy merosni zamonaviy talqinlarda o'rganishga hamda kelajak avlod uchun yanada chuqur ilmiy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi.

Olingan natijalar

Qiyosiy-tahliliy usul asosida olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'zbek yozma adabiyotining klassik, sovet va zamonaviy uslublari o'zaro uzviy bog'liq bo'lishi bilan birga, mazmun va shakl jihatidan sezilarli farqlarga ham ega. Klassik davr asarlari ramziy-falsafiy mazmun, aruz vazni va badiiy san'atlarning mukammal qo'llanilishi bilan ajralib turadi. Sovet davrida esa realistik tasvir va mafkuraviy yo'nalish yetakchi bo'lib, qahramonlik va mehnatkash xalq obrazi ulug'langan. Zamonaviy adabiyotda esa inson shaxsiyati, milliy o'zlik va erkinlik mavzulari ilgari surilib, badiiy tajribalar va yangi janrlar sinovdan o'tkazilmoqda. Tarixiy-uslubiy yondashuv adabiyotning ijtimoiy-siyosiy sharoit bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatdi. Klassik adabiyot Temuriylar davridagi ilm-ma'rifat siyosati va tasavvuf ta'limoti ta'sirida shakllangan bo'lsa, sovet davri adabiyoti kommunistik mafkura va "sotsialistik realizm" metodiga bo'ysundirilgan. Mustaqillik davrida esa adabiyot

erkinlik, milliy tiklanish va global madaniy jarayonlarga moslashuv ehtiyojlari bilan belgilanmoqda.

Tematik tahlil natijalariga ko'ra, klassik davr asarlarida muhabbat, ma'rifat va adolat kabi mavzular asosiy o'rin egallagan. Sovet davrida ijtimoiy mehnat, vatanparvarlik, sotsialistik mafkura g'oyalari ustuvorlik qilgan. Zamonaviy davr esa shaxs erkinligi, milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va zamonaviy jamiyat muammolarini badiiy yoritishga e'tibor qaratmoqda. Lingvistik-stilistik tahlil esa til va badiiy ifoda vositalarining davrlar kesimida o'zgarishini aniqlab berdi. Klassik adabiyot murakkab aruz tizimi va poetik san'atlarga tayangan bo'lsa, sovet davri nasriy realizm va publitsistik ruh bilan ajralib turadi. Zamonaviy adabiyot esa tilning oddiylashuvi, xalqona iboralar, lirizm, modernizm va postmodernizm unsurlarini keng qo'llash orqali o'ziga xos uslubiy rang-baranglikni yuzaga keltirgan.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, o'zbek yozma adabiyotidagi klassik, sovet va zamonaviy uslublar har biri milliy adabiy jarayon rivojida alohida bosqichni tashkil etadi. Ularning qiyosiy o'rganilishi adabiyotimiz tarixiy uzviyligini, badiiy-estetik taraqqiyot bosqichlarini hamda bugungi kunda milliy va jahon adabiyoti kontekstida tutgan o'rnini aniqroq anglashga imkon beradi.

Xulosa

O'zbek yozma adabiyoti ko'p asrlik rivojlanish jarayonida turli uslubiy bosqichlarni bosib o'tib, xalqimizning ma'naviy hayoti va tarixiy tajribasini badiiy shaklda aks ettirib kelmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, klassik davr adabiyoti ramziy-falsafiy mazmun, aruz vazni va mumtoz badiiy san'atlarning mukammalligi bilan ajralib turadi. Sovet davri adabiyoti esa ijtimoiy buyurtmaga bo'ysunib, sotsialistik realizm metodiga asoslangan holda xalq qahramonlari va kommunistik mafkura g'oyalarini ulug'lashga yo'naltirilgan. Mustaqillikdan keyingi zamonaviy adabiyot erkinlik, milliy o'zlikni tiklash, global madaniy muammolarni yoritish va badiiy tajribalarni keng qo'llash orqali yangi bosqichga ko'tarildi.

Shu bois, o'zbek adabiyotidagi klassik, sovet va zamonaviy uslublarning qiyosiy tahlili nafaqat milliy adabiy jarayon rivojini chuqur anglashga, balki bugungi kunda adabiyotning jamiyat hayotidagi o'rnini yanada teranroq tushunishga xizmat qiladi. Bu uslublarning barchasi o'zbek adabiyotini jahon adabiy jarayonining tarkibiy qismi sifatida shakllantirishda alohida bosqich bo'lib, ularning ilmiy o'rganilishi milliy adabiyotshunoslikning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Alisher Navoiy. (2011). *Xamsa*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa instituti.

Zahiriddin Muhammad Bobur. (2008). *Boburnoma*. Toshkent: Fan nashriyoti.

Oybek. (1989). *Navoiy*. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.

Gʻafur Gʻulom. (1975). *Sheʻrlar, hikoyalar, dostonlar*. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi adabiyot va sanʻat nashriyoti.

Abdulla Qahhor. (1983). *Asarlar toʻplami*. 5 jildlik. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi adabiyot va sanʻat nashriyoti.

Oripov A. (1991). *Sheʻrlar*. Toshkent: Yosh gvardiya nashriyoti.

Vohidov E. (1997). *Ruhlar isyoni*. Toshkent: Sharq nashriyoti.

Doʻstmuhammad X. (2005). *Qorongʻida charaqlagan yulduzlar*. Toshkent: Adabiyot.

Sulton I. (2010). *Sirtlan*. Toshkent: Maʼnaviyat.

Hamdam U. (2014). *Oq kiyik*. Toshkent: Yangi asr avlodi.

Qosimov B. (2005). *Oʻzbek adabiyoti tarixi*. Toshkent: Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi.